

نقش تعلیم و تربیت در تبلور اخلاق و معنویت

گفت و گوی نشریه‌ی فرهنگ پویا با حجت الاسلام و المسلمین دکتر ابوالفضل ساجدی

فرهنگ پویا: نقش تعلیم و تربیت و تاثیر آن در اخلاق و معنویت را توضیح بفرمایید.

تعلیم و تربیت در اخلاق و معنویت نقش قابل توجهی دارد؛ مهم‌ترین عاملی که می‌تواند به رشد اخلاق و معنویت در جامعه کمک کند، اصلاح نظام تعلیم و تربیت است. قرآن کریم رسالت اصلی انبیاء را تعلیم و تربیت ذکر می‌کند. وجود دین که محصول تلاش انبیای الهی در جامعه است، برای رشد اخلاق و معنویت است. چنین رسالتی به عهده‌ی دین قرار داده شده و قرآن نیز هدف انبیاء را تعلیم و تربیت ذکر می‌کند. در سوره‌ی آل عمران آیه‌ی ۱۶۴ قرآن می‌فرماید: «لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ إِنَّ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ»؛ یعنی خداوند انبیاء را مبعوث کرد تا آیات قرآن را برای مردم تلاوت کنند، به آن‌ها تعلیم دهند، آن‌ها را تزکیه کنند و حکمت بیاموزند؛ به عبارتی آموزش کتاب، حکمت و تحقق تزکیه، رسالت انبیاست. «يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ». هم‌چنین در سوره‌ی جمعه آیه‌ی ۲ می‌فرماید: «هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ إِنَّ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ». باز در این آیه هم خداوند می‌فرماید که: پیامبران را خداوند مبعوث کرده تا به آن‌ها کتاب بیاموزد، آن‌ها را تزکیه کند، حکمت و کتاب بیاموزد و آن‌ها را تزکیه کند. اگر ما تعلیم و تربیتی را که هدف اصلی رسالت انبیاست، درست درک و اجرا کنیم؛ منجر به رشد اخلاق و معنویت در جامعه خواهد شد.

فرهنگ پویا: با چه مکانیسم و سازوکاری این اتفاق خواهد افتاد؟

اگر بخواهیم این روند محقق شود؛ یعنی تعلیم و تربیتی داشته باشیم که به تعالی اخلاق و معنویت منتهی شود، باید نظام آموزش و پرورش به معنای عام کلمه به گونه‌ای باشد که بسترساز رشد اخلاقی باشد. این نظام دو رسالت تعلیم و تربیت را بر دوش دارد. در مقایسه‌ی میان این دو رسالت، هدف تربیت، بسیار مشکل‌تر از هدف تعلیم، قابل دست‌یابی است. ما برای این کار باید ابتدا نگاه عالمانه‌ای به ساز و کارهایی داشته باشیم که می‌تواند مقدمات علمی لازم را در اخلاق و معنویت جامعه فراهم کند. سپس توجه به ساز و کارهای لازم برای تحقق بخشیدن عملی به اخلاق و معنویت در جامعه داشته باشیم. در آغاز باید وضعیت فعلی جامعه را بشناسیم و ببینیم مردم و جوانان جامعه‌ی ما از لحاظ اخلاقی و معنویت در چه وضعیتی هستند. همان‌گونه که برای درمان یک بیماری ابتدا باید وضعیت فعلی بیمار را ارزیابی کرد و دید که او در چه وضعیتی است، ما نیز باید گروه‌های مختلف جامعه را در گروه‌های مختلف سنی، فرهنگی و اجتماعی، طبقه‌بندی کنیم و وضعیت آن‌ها را از جهت اخلاق و معنویت بررسی کنیم؛ چون تحقق اخلاق و معنویت در افراد مختلف، تفاوت دارد؛ در واقع مخاطبین و متریبان، متفاوتند. سپس هر گروه را ارزیابی و آسیب‌شناسی کنیم و ببینیم هر یک از گروه‌های سنی، جنسیتی و اجتماعی مبتلا به چه آسیب‌هایی در زمینه‌ی تعلیم هستند، چه چیزهایی آن‌ها را تهدید می‌کند و چه مشکلاتی در مسیر تربیت دارند. باید براساس تفاوت‌هایی که میان طبقات وجود دارد، آسیب‌های آن را استخراج و آن‌ها را در جامعه بررسی کنیم و ببینیم چه عواملی موجب این تهدیدها شده است. خلاصه باید خطرات هم در ساحت تعلیم اخلاق و معنویت هم در ساحت تربیت اخلاقی و معنوی را در جامعه کشف و با آن‌ها آشنا شویم. مهارت‌هایی که در تعلیم

همکاران و دوستان، نهادهای اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و زیرمجموعه‌های هریک از این‌ها می‌شود. ما باید وظایف هریک از این‌ها را مشخص کنیم و بیشترین سرمایه‌گذاری را روی نسل جوان و بلکه نوجوان و کودک داشته باشیم. باید این کار در خانواده‌ها روی کودکان آغاز شود تا سرمایه‌گذاری ثمره‌ی بیشتری بدهد. برخی کارها در این سنین زحمات کمتری به دنبال دارد.

فرهنگ پویا: با توجه به این که خطاب بیانیه‌ی گام دوم مقام معظم رهبری نسلی است که در آینده نقش آفرین خواهند توصیه‌ی شما چیست؟

با توجه به این نکته که فرمودید باید بر ضرورت کار روی نسل نوجوان و جوان تأکید مود کرد؛ چون پایه‌های اصلی معنویت در همین سنین ریخته می‌شود و اگر ما بستر لازم را برای آن‌ها فراهم نکنیم بعداً این نسل به یک موانعی در درون روبرو می‌شود که دیگر به راحتی نمی‌تواند در مسیر معنویت حرکت کند؛ لذا سرمایه‌گذاری در این زمینه باید در سنین اولیه صورت گیرد. متأسفانه برخی از این موانع در جامعه‌ی ما وجود دارد و نمی‌گذارد اخلاق و معنویت بسط پیدا کند؛ از قبیل رشد روحیه‌ی مادی‌گرایی و دنیاگرایی که خانواده‌ها از همان ابتدا به بچه‌های خودشان تزریق می‌کنند! و آن برای بچه‌ها برجسته می‌شود و یک عادات مادی برای بچه‌ها ایجاد و به روش‌های مختلف در آن‌ها نهادینه می‌شود؛ به همین دلیل ما باید کار اساسی را از روی خانواده‌ها آغاز کنیم و از رسانه و عواملی که شکل دهنده‌ی این بعد شناختی در نسل جدید و نسل نو هست کمک بگیریم. بعد براساس تعیین وظایف نهادهای مختلف باید همایش‌های سالیانه‌ای صورت گیرد و نشان دهد در طول سال، این نهادها در این مسیر چه مقدار موفق و چه مقدار دچار شکست بودند و احیاناً مشکلاتی که با آن دچار هستند، استخراج شود و موانع به محققین عرضه شود تا در مورد آن‌ها تحقیقات علمی انجام و پاسخ‌های نظری و عملی لازم برای حل مشکلات و ابهامات استخراج شود. به هر حال آنچه مهم است، این است که بیشترین سرمایه‌گذاری باید روی بخش تربیت؛ یعنی درون‌سازی معنویت در افراد و درونی‌سازی با نگاه الهی به جهان و امور زندگی مادی، انجام شود. این سرمایه‌گذاری نیاز به تکنیک‌ها و مهارت‌هایی دارد. در کنار گام‌های عملی هر نهاد تربیتی، پژوهش‌های علمی لازم است که مقدمه‌ی آن‌ها اسلامی‌سازی علوم انسانی است. می‌توان از طریق رویکرد اسلامی به روان‌شناسی، تعلیم و تربیت، مدیریت و .. برای نهادینه کردن اخلاق و معنویت، مهارت‌های و دانش‌های لازم بومی را فراهم کرد. این مهم را باید با حرکت هماهنگ و هم‌افزای موسسات مختلف به انجام رساند.

خلاصه اگر آسیب‌ها طبق طبقه‌بندی پیش‌گفته استخراج شوند و مهارت‌های لازم برای تربیت از دل علوم انسانی اسلامی برای درمان آن‌ها شناسایی شود و در نهادهای مختلف موثر در تربیت (خانواده، آموزش و پرورش رسمی و غیررسمی، فرهنگ، اقتصاد و سیاست) به کار گرفته شود، جامعه شاهد تحولات چشم‌گیر اخلاقی و معنوی خواهد بود. با توکل بر خدا هر گام سختی پیمودنی است آن شالله.

فرهنگ پویا: از این که وقت خود را در اختیار ما گذاشتید سپاسگزاریم.

لازم است با مهارت‌هایی که در تربیت لازم است با هم متفاوت هستند. باید به رابطه، شباهت‌ها و تفاوت‌های اخلاق و معنویت هم توجه باشیم.

فرهنگ پویا: این تفاوت‌هایی که می‌فرمایید وجود دارد و ما باید بین آن‌ها مرزی ایجاد کنیم، چیست؟

اخلاق و معنویت اگرچه با هم ارتباط دارند؛ اما تفاوت‌هایی هم با هم دارند. معنویت آن غایت برتری است که ما در مسیر اخلاق به سمت آن حرکت می‌کنیم. البته تفاوت میان اخلاق و معنویت دوسویه است. باید در کنار تفاوت بین اخلاق و معنویت به تعامل میان این دو نیز توجه کرد و سپس بر اساس آن و طبقه‌بندی گروه‌های مختلف سنی، جنسی، فرهنگی و اجتماعی و ترسیم آسیب‌های تعلیمی و تربیتی در این مسیر، راه کارهای مناسبی عرضه کرد.

فرهنگ پویا: به نظر شما چه راه کارهایی را می‌تواند در این راستا ارائه کرد؟

دست کم در چهار ساحت می‌توان راه کارها را عرضه کرد؛ راه کارهای ناظر به ساحت‌های شناختی و معرفتی، راه کارهای ناظر به ساحت‌های انگیزشی و احساسی و راه کارهای ناظر به ساحت‌های رفتاری و اخلاقی. راه کارهای ناظر به ساحت‌های رفتاری را می‌توان به راه کارهای ناظر به ساحت رفتاری غیر تثبیت شده و رفتارهای تثبیت شده (عادات) تقسیم کرد. با این نگاه، راه کارها دست کم در چهار ساحت و به یک معنا در سه ساحت می‌توانند عرضه شوند. در بخش درونی و انگیزشی هم باید به صفات افراد توجه کنیم. برای شناسایی وضعیت فعلی جامعه لازم است که در این چند بخش آسیب‌های مختلف تعلیمی و تربیتی را در گروه‌های مختلف استخراج کنیم. در مقایسه میان تعلیم و تربیت لازم به ذکر است که مشکل مهم ما در جامعه غالباً تربیتی است و تعلیمی نیست؛ یعنی بسیاری از افراد در مسائل اخلاقی و معنوی، می‌دانند چه چیزی خوب یا بد است و در بعد تعلیمی خیلی مشکل ندارند؛ اما در بعد تربیتی مشکل دارند، به عبارتی در عمل اراده‌ی لازم برای انجام یا ترک را ندارند! البته عده‌ای هم در بعد شناختی مشکل دارند و نمی‌دانند چه باید بکنند! در هر صورت غالب مردم می‌دانند کار درست در اخلاق و معنویت چیست؛ اما عمل نمی‌کنند! و اراده‌ی لازم را برای عمل کردن ندارند! جوانانی که اراده‌ی لازم برای مبارزه با خشم و صبر لازم در برخوردها را ندارند، جلوگیری از سوء رفتار، ابتلا به صفات منفی در برخوردهای اجتماعی؛ مثل سوء ظن، حسادت، بدبینی، کینه‌ورزی به دیگران، حساسیت‌های نابجا و صفاتی که افراد ممکن است در رفتارهای خودشان به آن‌ها عادت کنند، این‌ها بخشی از مشکلات است. خلاصه، بسیاری هستند که می‌دانند چه چیزی ارزش و یا ضد ارزش اخلاقی است؛ اما نمی‌توانند عمل کنند. پس کار ما در تربیت بسیار مشکل‌تر خواهد بود؛ از این رو باید این ابعاد تفکیک شوند و مرز میان تعلیم و تربیت از هم جدا شوند. در بخش تربیتی باید ابتدا موانع و آسیب‌های ناظر به هریک از این چهار بعد را استخراج کنیم و بعداً ضمن تقویت رفتارها و صفات مثبت در هردو طرف، وظایف موثر در اخلاق و تربیت نهادهای مختلف را معین کنیم. این نهادها شامل نهاد خانواده در اولین قدم، بعد نهاد مدرسه، نهاد

